

Література: Белецкий 1964: Белецкий А. И. Избранные труды по теории литературы. – М.: Просвещение, 1964. – 478 с.; *Вайн Дайн 1990:* Ван Дайн С. С. Двадцать правил для писания детективных романов // Как сделать детектив. – М.: Радуга, 1990. – С. 38 – 41.; *Гарднер 1990:* Гарднер Э. С. Дело о том, как это все начиналось // Как сделать детектив. – М.: Радуга, 1990. – С.146 – 150.; *Куин 1990:* Куин Э. Листки из записной книжки редакторов // Как сделать детектив. – М.: Радуга, 1990. – С.158 – 163.; *Нокс 1990:* Нокс Р. Десять заповедей детективного романа // Как сделать детектив. – М.: Радуга, 1990. – С.77 – 79.; Тодоров 2006: Тодоров Ц. Поняття літератури та інші есе.– К.: Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2006. – 162 с.; *Фримен 1990:* Фримен Р. Искусство детектива // Как сделать детектив. – М.: Радуга, 1990. – С.28 – 37.; *Encyclopaedia Britannica 2002:* The New Encyclopaedia Britannica. – V.4. – 15th ed., 2002. – 980 p.

Оксана Самолюк, аспірант (Тернопіль)

ББК 83.3 (0) 3

УДК 821.161.2

Екзистенція людського крізь образний світ поезій Еріха Вайнерта та Андрія Малишка

Стаття присвячена вивченню поетичної творчості Еріха Вайнерта та Андрія Малишка. Висвітлено ключові реалії літературно-історичного часу 40–х років ХХ століття. У статті на основі поезій Еріха Вайнерта та Андрія Малишка розглянуті літературні аналогії, які презентують екзистенцію людського на тлі художніх образів.

Ключові слова: поезія, образ, ліричний суб'єкт, екзистенція, художній світ.

Oksana Samolyuk. The existence of human through the imaginative world of poetry of Erich Weinert and Andriy Malyshko

The article is devoted to study of poetry of Erich Weinert and Andriy Malyshko. The key realities of literary-historical period of 40-es of the XX century are highlighted. The article depicts the literary analogies based on poems of Erich Weinert and Andriy Malyshko, which represent the existence of human on background of poetic images.

Key words: poetry, image, lyrical subjacent, existence, imaginative world.

Еріх Вайнерт – маловідомий українському читачеві німецький поет, уродженець міста Магдебург, поезії якого чітко закріпили позицію літературних явищ періоду 40–50 років ХХ століття, і поетична спадщина якого тяжіє до типологічної схожості поетикальних векторів відомого українського поета та мелодійного натхненника людського духу Андрія Малишка. Творчість Еріха Вайнерта ще яскраво не презентована в україномовному літературному світі. Існують наразі його поезії у російськомовному варіанті, які уклав В. Девекін. Поезія Е. Вайнерта перекладена російською мовою різними перекладачами. Ця спроба належала А. Голембі, В. Нейштадту, Ю. Александрову, П. Железнову, А. Жарову, Л. Гінзбургу, Е. Еткінду та Л. Пеньковському. Це свідчить про відсутність єдиного автора, який цілісно переклав би поетичні твори Вайнерта. Під редакцією В.Н. Девекіна вийшли в світ російськомовні книги біографічного характеру „Писатели Германской Демократической республики. Эрих Вайнерт” (1953), „Эрих Вайнерт. Избранное” (1958) та „Эрих Вайнерт. Критико-биографический очерк” (1965). Сучасні електронні ресурси всесвітньої інформаційної системи Інтернет свідчать про поодинокі україномовні переклади поезій Вайнерта, які належать Олександрю Седеню [Седень 2009]. У статті ми посилатимемося на україномовний варіант поезій Е. Вайнерта у власному перекладі.

Щодо Андрія Малишка, то постать українського поета, відома і багатьма вже досліджена. Його життєвий та творчий шлях описано в таких літературно-критичних нарисах та книгах як „Андрій Малишко” (1951) С. Крижанівського, „Вивчення творчості Андрія Малишка” (1977) В. Неділька, „Андрій Малишко. Біографічна повість” (1981, 1987) А. Костенка, „Дзвінке слово поета” (1962) М. Богуцького, „А. Малишко: життя і творчість” (1985) Л. Дем’янівської, „З відкритим серцем” (1974) І. Дузя, „Поет Андрій Малишко” (1957) Л. Коваленка, „Крізь роки. Літературно-критичні нариси” (1968), „Поет і час. Літературно-критичні нариси” (1973) О. Килимника, „Полум’яний сурмач. Життя і творчість Андрія Малишка”

(1982) Д. Шлапака та інших. Про Андрія Малишка багато написано у передмовях, вступних статтях до його збірок, які належать Д. Павличку, В. Іванисенку, І.В. Зубі, корифею української поезії М. Рильському. Наразі дослідження творчості А. Малишка вщухли і не набувають нового резонансу у літературознавчих дискусіях, навіть вищеназвані біографічні твори свідчать про застарілість поглядів щодо вивчення його творчості (переважно 50-80 роки минулого століття). Потрібно розгорнути ракурс його творчості у новому світлі – у літературознавчих поглядах ХХІ століття, адже творчість Андрія Малишка є яскравим взірцем поетичного стилю, образності та пісенності не лише у ХХ столітті, а й у ХХІ, що мотивується розвитком компаративістичної науки та її літературним процесом загалом. Порівняльний аналіз основних віх розвитку образності у поетичних творах (переважно написаних у сорокові роки) Андрія Малишка та Еріха Вайнерта дасть змогу прослідкувати явища аналогій, що розмістилися у матриці художніх образів.

Актуальність статті полягає в тому, що вперше у порівняльному літературознавстві зіставляється поетика образів української та німецької поезії 40–х років. До цього порівнювалася поетика експресіонізму 20–40-х років та досліджувалася поезія резистансу 40–50-х років ХХ століття, але об'єктами цих досліджень не стали поезії Еріха Вайнерта та Андрія Малишка. Різномасштабність та своєрідність образної системи поезій вищезгаданих поетів вимагає ґрунтовного дослідження у річищі художньо-естетичних явищ сучасного порівняльного літературознавства. Наразі виникає потреба аргументовано з'ясувати суть та провідні тенденції розвитку художнього образу, його модель, яку представили нам 40-ві роки у своєму заангажованому політикою часі та в центрі духовно-зруйнованим Другою світовою війною просторі. Ця модель демонструє цікаві поетикальні вектори, яскравість психологізму, трагізму та експресивності у змалюванні художнього образу у контексті загальноукраїнського та загальноєвропейського літературного процесу. Важливим бачиться питання з'ясування ролі поезії у людській екзистенційній сутності 40-х років та типологічний аналіз образів, що виникли у воєнний та повоєнний період.

Мета статті – дослідити екзистенцію людського за допомогою образного світу у поетичних творах Еріха Вайнерта та Андрія Малишка в розрізі історично-літературних закономірностей 40-х років ХХ століття.

Еріх Вайнерт належить до тих німецьких поетів, які неодноразово демонстрували свій яскравий сатиричний талант, свій щирий революційний пафос та боротьбу за ідеали людства. Його поезія ніколи не тяжіла і не була наближена до захмарених висот – вона посіла значне місце на Землі – на мітингах і демонстраціях, на барикадах і в окопах. Поезії Вайнерта характерна постійна спонукаюча до діяльності риса, динамізм та оптимізм духу. Його пісні як і пісні Андрія Малишка є колоритом нації, образною історією внутрішньої боротьби та експресивності. Еріх Вайнерт – це поет трибуни. „Поэт-трибун считал устное слово грозным оружием” [Девекін 1958: 3]. 40-ві роки для Еріха Вайнерта як і для Андрія Малишка стали епіцентром натхнення, розкриттям глибин таланту. Про це свідчать збірки, що вийшли у 40-х роках (Е. Вайнерт: „An die deutschen Soldaten“ (1942), „Stalin spricht“ (1942), „Gegen den wahren Feind“ (1944), „Kapitel II der Weltgeschichte. Gedichte über das Land des Sozialismus“ (1947), „Rufe in die Nacht. Gedichte aus der Fremde. 1933-1943“ (1947); А. Малишко: „Україно моя!” (1942), „До бою вставайте” (1941), „Слово о полку” (1943), „Битва” (1943), „Полонянка” (1944), „Ярославна” (1946). В ці роки обидва поети створили неперевершені образи антифашистських борців за свободу та фашистських соратників, гнобителів нації. Вищезгадані збірки споріднені тематикою, ідейністю викладу змісту та проблематикою. Їх об’єднує ненависть до фашизму, полеміка оптимізму та національного відродження. Вайнерт постійно вірив, що у смертельному бою з фашизмом сили світу та прогресу переможуть, а гнобителі-палачі понесуть заслужену кару. Вайнерт у своїх сатиричних віршах зображає злочинство і моральну зубожілість гітлерівців – цих так званих нововиявлених претендентів на господарювання світом. У поезіях „Балада про імператора Нерона” „Ледве не національний герой”, „Коричневий парнасець” та в інших реалістично зображені типові представники фашистської Німеччини.

Українсько-німецькі літературні взаємовідносини тісно пов'язані не лише історичними та політичними обставинами, заангажованістю обох суспільств ідеологічними переконаннями двох ворогуючих держав, а й демонструють яскраву сторінку міжнародних культурних аспектів. Фактор літературного впливу поглинув дві нації, адже літературне життя Німеччини та України тісно перепліталось із специфікою спілкування світової літератури. Щодо контактено-генетичних зв'язків між українською та німецькою літературами, то вони нагадують посередництво в ракурсі інтерпретатор та популяризатор. Еміграційність популяризувала українську та німецьку літературу за кордоном. Ще до війни у Берліні панувала сприятлива культурологічна атмосфера для популяризації української літератури. В цей час Польща та Україна мала змогу вчитуватися у твори Ф. Шиллера, Й.В. Гете, Т. Манна, Г. Гауптманна та інших. Друга світова війна суттєво вплинула на зміст поетичних творів. Поетизація була виражена екзистенціалістичним настроєм у літературі. Поезія на певний час вступила у боротьбу, розгорнувши свою художню імпульсивність та образність у світлі історичних подій. Її цілеспрямованість обмежувалася єдиним впливом – це агресією воєнних дій. Ніяка інша література не змогла представити таку реальну художню картину воєнних побоїщ, психологію людської душі, тугу та вселюдське горе як та, яка писалася на лінії фронту, в обвугленому окопі чи біля вікна, за яким гуділи танки, літали літаки та вибухали снаряди. Кому як не українським та німецьким поетам, літературна діяльність яких продовжувалася під уламками війни, знати серцебиття людини на полі бою. Кому ж як не їм вводити в літературу яскраві художні образи, що поєднують життєву дійсність, авторський оптимізм та дух героїства. Еріх Вайнерт та Андрій Малишко пережили у Сталінграді найтяжчий період його оборони та несли цінний тягар редакційно-кореспондентської роботи. „У запеклих оборонних боях радянські війська виснажили і обезкровили головне ударне угруповання ворога, підірвали моральний дух його військ і зупинили наступ. За липень – листопад німці втратили близько 700 тисяч солдат і офіцерів, понад одну тисячу танків, дві тисячі гармат і мінометів, понад 1400 літаків. На Сталінградському напрямі ворог зазнав таких

величезних втрат, що співвідношення сил в середині листопада змінилось на користь Радянської Армії. Самовідданою обороною Сталінграда, яка тривала 125 днів, завершився перший, найтяжчий для нашої країни період Великої Вітчизняної війни” [Костенко 1981: 110]. Відповідно до історичних подій і розгорталася поетична сюжетологія у Андрія Малишка та Еріха Вайнерта. 1945 року закінчилася війна; і якщо українські землі після Другої світової війни були визволені з під гніту Польщі – Галичина та з-під румунсько-боярської кабали – Бессарабія та Північна Буковина, то Німеччина зазнала після своєї поразки географічного поділу на чотири окупаційні зони, а згодом була поділена на дві держави – ФРН та НДР, і мова тут зайшла про дві літератури, коли ж українська радянська література мала змогу віч-на-віч познайомитися з Ольгою Кобилянською та просвітити її у літературну діяльність радянської України (така можливість належала А. Малишку, який опікувався О. Кобилянською аж до її смерті), глибше осягнути творчість Івана Франка та Василя Стефаника. Західна українська література відчула хвилини пожвавлення літературного процесу, входячи у всесоюзний літературний простір.

Ситуація німецької літературної площини на 8 травня 1945 року являла собою товариство інтелектуальних літературних одинаків чотирьох окупаційних зон: американської, французької, англійської та радянської. Така ситуація часто описувалася як „нульова точка” або „цілковите викорінення” [Beutin 1984: 405]. Дану метафору використовували у західній Німеччині як звернення до змін: звільнення від фашизму і поява можливості для радикально-колективного літературного вибуху, але його не сталося через розпорошеність літератури. Інтелектуали вдовольнялися американською стратегією „перевиховання” („reeducation”) з відновленням моралі у політиці та встановленням формальної демократії, яка мала б змогу глибше проаналізувати причини фашизму та нормалізувати економічну нестабільність. Модель суспільства, у якій західнонімецька література розглядалась із зростаючою конфронтацією, називається політично-економічною реставрацією від зверхності і плюс „американський спосіб життя”.

Положення речей в радянській окупаційній зоні, в якій народився і перебував Е. Вайнерт, було суттєво відмінним – тут не існувало „нульової точки”, а літературні традиції були засновані на антифашистській боротьбі та політиці Народного фронту. НДР відстоювали позиції власної східнонімецької літератури на противагу ФРН. На першому, ще загальнонімецькому конгресі письменників у 1947 році в Берліні Й.Р. Бехер, письменник і авторитетний літературно-політичний діяч, згодом міністр у справах освіти та релігії Німеччини, виступив проти всіх критиків, які хотіли відокремити німецькою мовою написану літературу від тієї німецької літератури, яка має приналежність до певної партії або залежить від місця проживання авторів. Він назвав це „verwerflich, Osten und Westen einander gegenüberzustellen oder die Deutschen der verschiedenen Zonen gegeneinander auszuspielen, während es das Interesse aller Deutschen sein müßte, unter keinen Umständen zuzulassen, dass wir uns, aufgrund der Zinnenteilung, auseinanderleben, und somit gibt es in diesem Sinne auch keine westdeutsche oder ostdeutsche Literatur, keine süddeutsche oder norddeutsche, sondern nur eine, eine deutsche...” [Beutin 1984: 393]. Отже, за Й.Р. Бехером повинна була існувати єдина нероздільна німецька література. Довгий час Федеративна республіка стояла на позиціях єдиної літератури, але згодом ця позиція змінилася. У 1956 році Вальтер Ульбріхт у своєму зверненні на четвертому конгресі письменників (наразі вважається третім) виголосив положення про формування двох німецьких літератур. З того часу у НДР розвивалася власна соціалістична національна література. З 1961 року, року будівництва Берлінської стіни, інтерпретація німецької культури і літератури починає цінуватися. Згодом західні літературні критики висловлюються про принципові відмінності у мовному матеріалі між східною і західною літературою. Вони спостерігають формування двох мов, що є істотною передумовою до виникнення двох літератур.

Всі ці історично-політичні чинники вплинули на формування образної свідомості та візуалізацію внутрішнього світу у поезії. Художній світ із своїм переграванням дійсності почав демонструвати не уявну сюжетність та образність, а природну. Образність у поезіях Еріха Вайнерта та Андрія Малишка тяжіє до художньої трансформації дійсності та

заклику. Їхня поезія є своєрідним ілюстративним полотном, що виткане словом із художньої дійсності. Емоційно-сміслова (художня) атмосфера внутрішнього світу поетичних творів 40-х років демонстративно аналізує події, їх наслідки, людську активність та пасивність. Ліричний суб'єкт (він же і ліричний герой) переймається суспільними проблемами, становищем не лише держави, що у вирі війни, а й осмислює буття своїх персонале (героїв, про яких йде мова): образ матері та дітей (А.Малишко – „Не плачте, мамо, не треба...”, „Мати”, „Партизанська мати”; Е.Вайнерт „Подумай про свою дитину”, „Три колискові”), образ солдата (А. Малишко – „Боєць залягав у глибокім снігу”, „Бійці в заозер'ї прали онучі”; Е. Вайнерт „Німецьким солдатам”, „Сон німецького солдата”, „Солдати, на вас нічого більше не чекає”, „Не зустріла більше солдата”, „Солдату Червоної Армії”, „Пісня про чесного німецького солдата”). Свідомість реципієнта, читаючи вищезгадані поезії узагальнює та переносить у ХХІ століття дескрипторну художню картину власними висновками, і ці висновки схожі по відношенню до вираження екзистенції людського у обох поетів. Екзистенцію людського підкреслюють словесні образи в обрамленні їдкої метафоризації, які демонструють жахливу панораму перебування людини у своєму часі: „Її повісили на яворі...” (образ матері) [Малишко 1982: 180], „Нехай схудлі, некрасиві” [185], „Через пожарища кошлаті, / Де *горе* слалося в траві” [185], „Нам не легко йти до свого дому / Через *мертвих*, через блиски грому...” [179], „І *голод* повзе біля отчого дому” [163], „із хати, із комори, з клуні в *сльозах* і в *горі* твоїм” [160], „немов розстріляних *очі* біля кленових воріт” [160]. „Und wieder steht die halbe Welt in Brand; / Und Not und *Hunger* schrein auf offenen Plätzen“ [Weinert 1985: 181] (І знову в полум'ї світу половина: / Нужда і *голод* кричать нам звідусіль – переклад наш – О.С.), „O Schlachtfeld alter Welt, gedüngt mit *Leichen!*“ [182] (О поле битви світу старого, *трупами* удобрене – переклад наш – О.С.), „Wie viele Briefe hab ich nun gelesen, / Die man bei euren *Toten* fand“ [195] (Як багато я вже прочитав листів, / Які знаходили у ваших *мертвих* – переклад наш – О.С.).

Поезія 40-х років вищезгаданих авторів демонструє образи, що експлікують експансивність тогочасного періоду. Образи інкорпують волевиявлення, націоналізм, боротьбу за

ідею свободи та оптимізм у виборі своєї життєвої цілеспрямованості. Особистісна позиція авторів зорієнтована на амбівалентності двох понять початку й кінця – життя та смерть, живі та мертві. Еріх Вайнерт часто у своїх поезіях пророкує смерть фашистським соратникам, а життя тим, хто повстане проти них. А. Малишко у поезії „Сурмач” тужить за мертвими („І якщо згадати мертвих, то я журюсь по них.” [Малишко 1982: 156]) і оплакує живих („І якщо живих згадати – нехай заніміє плач...” [Малишко 1982: 156]). В одному з листів до дружини Д. Ліфшиць А. Малишко пише: „Дашенька, дорога моя, пиши мені частіше, як ви там з Валюшкою. Я так за вами скучив, що кожної ночі бачу вас уві сні і розмовляю з вами, любі мої. А найбільша туга сушить мене, коли я бачу, як ворог знущується над нашим народом. Горе ходить по нашій землі, і тому не страшно вмирати, тільки щоб від цього люди наші ожили і не страждали так гірко” [Костенко 1981: 83]. Ми бачимо, що поет готовий іти на самопожертву за ради майбутнього, його гуманність та її прояв у поезії не врятувала би світ, але вона була іскоркою, яка запалювала своїм поетичним сірником співвітчизників. Адже, як продовжує Малишко в листі від 25 вересня 1941 року: „Вечором ходжу вулицями і вдивляюся в обличчя людей: може, вони щось знають. Вночі під час тривоги, повітряних нальотів, коли людина мусить турбуватись про своє життя, я думаю зовсім про інше: чи вистачить у нас волі пережити оце криваве лихоліття? Будемо надіятися...” [Костенко 1981: 86].

Німецькомовна поезія 40-х років з її яскравими, але прихованими успіхами в україномовному просторі лише входить у літературний інтелектуальний континуум України, пріоритетами якої є поетичні тексти картин художньої реальності, що розмістили свою художню образність в площині всесвітньої історії, політики, культури та філософії. На кризовому тлі авторитетів та ідейності, Андрій Малишко та Еріх Вайнерт випоетизовували модель нового суспільства – країни без насильства, без провокацій, без расизму, деспотизму та людської дискримінації.

Буття людини зображене на межі вибору – жити чи помирати. Після вибору постає питання – за що чи за для кого? Але, не зважаючи на внутрішні протиріччя вайнертських героїв,

все ж автор бажає своїм ліричним суб'єктам життя, і в першу чергу – жити за для себе і для побудови нової країни.

Для героїв А. Малишка важливий успіх розпочатої справи, за яку можна і померти, адже крім перемоги над фашизмом зоріє надія незалежної України.

Стиль та поетика образів Андрія Малишка та Еріха Вайнерта знаходяться у річищі аналогій та доволі незначних контрастів, які в сучасному порівняльному літературознавстві ще не досліджені належним чином, тому наразі типологічне вивчення їх творчості є значною лептою у дослідженні літературних явищ української та німецької поезії ХХ століття.

Література: *Вайнерт 1958*: Эрих Вайнерт. Избранное. // Девекин В.Н. Предисловие. – Москва: Государственное издательство художественной литературы, 1958. – С. 3-21.; *Костенко 1981*: Костенко А.І. Андрій Малишко. Біографічна повість. – Київ: Молодь, 1981. – 312 с.; *Малишко 1982*: Малишко А.С. Вибрані твори у двох томах. Том I: Поезії. / Упоряд. Л. Забашти, В. Малишко; Передм. Д. Павличка. – К.: Дніпро, 1982. – 302 с.; *Седень 2009*: Седень Александр. Три колискові [Електронний ресурс] / Александр Седень // Стихи Ру. Бібліотечний вісник – 2009. – С. 5. – Режим доступу: <http://www.stihi.ru/2009/05/06/6194>.; *Beutin 1984*: Beutin W., Ehlert K., Emmerich W. Deutsche Literatur. Geschichte. Von Anfänger bis zur Gegenwart. – Stuttgart: Motzler, 1984. – 598 S.; *Weinert 1985*: E. Weinert. Gesammelte Werke. – Leipzig: Offizin Andersen Nexö, 1985. – 216 S.

В статъе раскрывается идейно-образное единство американского детектива 20-30-х годов ХХ века, а также новаторские направления, определяющие национальное своеобразие жанра.

Ключевые слова: американська література, детектив, жанр, традиції, новаторство.